

értéke minőségileg ugyanaz. Mindhárman az addiginál magasabb szinten reprodukálják önmagukat. Ha szerepjátszásnak fogjuk fel a regény valamennyi szereplőjének az ábrázolt szituációban megmutatkozó viselkedését, akkor úgy differenciálhatunk közöttük, hogy a haldoklók autentikus szerepet játszanak, olyant, amely fel tudja villantani teljes személyiségüket, a többiek viszont, adott körülményeik hatalmának rendezésében, csak körülményeik diktálta szerepet – amely személyiségük síkján folyamatos szerepváltást jelent. A regény másodlagos jelentéseit azonban nem ez a felismerés határozza meg döntően, illetőleg nem önmagában határozza meg. Az elbeszélői konvenciónak a filmforgatás sztorijába való tökéletes átjátszása azon a ponton nyit a legtávolabbra, ha a műben ábrázolt létezés milyenségét próbáljuk meghatározni. Az derül ki ugyanis, hogy a "felvevőgép" nemcsak a megragadás eszköze, hanem tisztán önmaga által egyben a minősítő is. A Rózsakiállítás, másodlagos jelentéseiben az emberi lét folyamatos megrendezettségeit leplezi le, azt, hogy a körülmények hatalmának rendezésében vagyunk, létezőnk, önmagunk helyzeti értékére redukálódva folyamatosan hamisítódunk.

A Rózsakiállítás prózai remekmű voltát a tömörítésnek az a mesteri bravúrja adja meg, ahogyan a rendezésben mint tartalomban és formában önmaga cáfolatául előhívódik egy regényvilág, amelyben a megrendezetség hitelesedik a létezés olyan nehezen megragadható "kötőanyagává".

THOMKA BEÁTA

Disputa Tózsér Árpád *Férfikor* című verséről

Erdélyi Erzsébet: Együttgondolkodásra sarkalló verset választottunk. Értelmezzük közösen, bontsuk ki a legfontosabb gondolatait, képeit! *Tózsér Árpád Férfikor* című költeményéről lesz szó a mai rendhagyó irodalomórán. Megkaptátok előre a szöveget, de nem adtunk hozzá szempontokat, mert nem akartunk befolyásolni benneteket az élmény kialakításában. Bevezetőül bemutatom röviden a költőt. 1935-ben született, a szlovákiai úgynevezett "Új nemzedékhez" tartozik. 1958-ban ugyanis nyolc fiatal költő antológiát jelentetett meg, s a kritika később "Nyolcak"-nak nevezte őket. Tózsér Árpád azzal emelkedett ki ebből a csoportból, hogy a korabeli romantikus szeméremmel szemben az ő lírája forradalmasító hatású volt. Ugyanakkor nem gyökértelen ez a költészet. Világosan felismerhető benne néhány olyan klasszikus költő hatása, akikkel már találkoztunk az irodalomórákon, vagy az elkövetkezőkben fogunk találkozni.

Nobel Iván: Elsősorban azt kell magatokban tudatosítani, hogy a magyar költészet nem a földrajzi határokig terjed, hanem azon túl is, és nemcsak Európában van magyar költészet, hanem a tengeren túl is élnek és alkotnak magyar költők. Műveiket a magyar irodalom szerves részének tekintjük. Tózsér Árpád is magyar költő, bár Szlovákiában él, de szólhatnak a Vajdaságban vagy Erdélyben élő alkotókról is. Tehetségük, gondolat- és formagazdagságuk révén valóban az élvonalba tartoznak.

E.E.: Nos, beszélgetésünk tárgya a *Férfikor* című költemény, mely "fiatalossága" miatt remélhetőleg visszhangot vált ki belőletek. Egy-két dologra figyeljétek! Minden versben található néhány kulcskifejezés, amelyre az egész mű gondolatilag felfűzhető. Nem kell ezt erőszakoltan keresni a versben, hiszen magától is előtűnik, valamilyen módon felhívja magára a figyelmet. Néha a forma is eligazíthat, elvezethet bennünket a megértéshez. Lássuk tehát a verset, amely 1956-ban íródott!

Férfikor

Villamos vágat,
 mintha vad futna,
 megadón fekszik
 alá az utca.
 Szerelmét adja
 lány a legénynek:
 adom magam vad
 tülekedésnek.
 Állandósul a
 robaj a vérben:
 férfikort kongat
 huszonkét évem.
 Huszonkét éve
 adom a hőst itt,
 játszom a sorssal
 szembeköpősdit.
 Élek, csavargok,
 vagyok, mert lettem,
 mint dér az ágon:
 megkérdeszten.
 Indultam, mint más:
 virágembernek.
 Tövis lettem, mert
 fagyok neveltek.
 Szúrok, ha szúrnak,
 rúgok, ha rúgnak,
 nem hajlok se új,
 se régi úrnak.
 Csak a nád hajlik,
 törik a férfi;
 nem tört derékkal
 próbáljak élni.
 Így lehetek csak
 erős a bajra.
 Cigaretára:
 Gyújtok a dalra.
 Földi bajt oldó
 tűzpiros dalra,
 pávatorokkal
 szólok a napba.
 Csillagot rúgjon
 huszonkét évem:
 morzsavilággal
 be sose érjem.
 A mindenséget
 magamba szedjem,
 de sóra, szénre
 essen szét bennem.
 Megoldó szemmel
 világom járjam.
 Ha bimbót látok,
 virággá lássam,
 hogyha gazt látok,
 tűzlánggá nézzem;
 járjon az ember
 szegfűfehérben.
 De torkig álljak
 bár a virágban:

kis füvek mérgét
 felkiabáljam.
 Legyen fülem, ha
 bánató ümget,
 úrra font kantárt
 csak úron tőrjek.
 Fagyfegyelembe
 véremeleg kedvet,
 csendszájba bátor
 szót követeljek.
 Bátor elméknek
 bátor a lába:
 akarom, álljunk
 vad karikába.
 Vad karikába,
 megváltó táncra,
 mindenki járja,
 férfimód járja.
 S egy akaratra
 taszítva lábunk,
 a forgatagban
 összekiáltunk:
 Világot rontó
 nyers erők kelnek,
 nem elég félni
 már egyért egynek.
 Túl az ideg s bőr
 szabta határon:
 aki most fáj, az
 összejtig fájjon.
 Ki velünk táncol,
 Ki velünk járja:
 Anyánk képén a
 világ a ráma.
 Mindenki mindér'!
 Pötty, különfények
 szúnjenek! – Táncba,
 körtáncba népek!
 Tüdő táguljon,
 csizmaszár rogyjon,
 törjön aranygyep,
 zendüljön torkom.
 Férfikor, így jöjj,
 így gyújtak dalra,
 pávatorokkal
 így szóljak napba.
 Szakadjak meg bár,
 torkomba bukjon
 szó helyett sós vér:
 ne hagyjam jussom.
 Jussom a sóra,
 igazra, szépre,
 gyehennaoltó
 hús emberségre.
 szóljak halálig
 harcversest, bátrat,
 férfikor, így jöjj,
 vigyázzlak, várlak!

N.I.: Mi lehetett az ihlető gondolat, amiből a vers kiindul? Milyen lelki élménye lehetett a költőnek?

Ági: Huszonkét éves, ezt hangsúlyozza többször is a versben. Az ifjúkornak, a gondtalan éveknek vége, lassan férfikorba lép, s valamit tenni szeretne.

Bea: Szerintem fontos az, hogy még csak a férfikor küszöbén áll, az utolsó két sorban ezt ki is emeli: "Férfikor, így jöjj, / vigyázlak, várlak!".

N.I.: Ági tulajdonképpen már meg is találta az egyik kulcsszót a versben; a huszonkét év ez. A szóismétlésekkel ezt nyomatékosítja is.

Gabi: Én fontos gondolatnak tartanám azt is, hogy "Indultam, mint más; / virágembernek. / Tövis lettem, mert / fagyok neveltek."

E.E.: Lehet, hogy egészen véletlenül, de ez a fontos motívum, a "virágember" pontosan a 22. sor. Mit mond nekünk ez a szép kép?

Melinda: Talán azt, hogy úgy indult, mint más fiatal, de valami közbelépett, vagy valami olyat élt át, ami szúróssá tette, és azért mondja azt, hogy "Tövis lettem,"

N.I.: Itt álljunk meg! Nagyon fontos dolgot fedezettél föl. Vajon mi lehetett az az élmény, amiből ez a kifejezés kerekedett, hogy "tövis lettem"?

Bea: Talán a nemzetiségi lét, a határainkon kívüli magyarság problémája.

N.I.: Tehát ebbe a versbe belejátszik nyilván ez is, a kisebbségi sors elviselése, az elviselés nehézsége. Két nagyon fontos gondolatot találtatok meg eddig: a férfikorba lépést, amikor eljön a visszatekintés és főként az előretekintés pillanata, – ez az egyik fő gondolat. A másik a kisebbségi sors. Mi lehet az oka, hogy ez a kisebbségi sors ennyire befolyásolja ennek a versnek a hangulatát és Tózsér Árpád egész költészetét?

Ági: Minden magyarnak, aki Magyarországon született és itt akart élni, fájdalmat okoz, hogy el kell szakadnia a hazájától, megtűrt idegen lesz belőle. Ez a gondolat, sajnos, most is aktuális.

E.E.: Érezhető-e, hogy ő ugyanakkor túl is tud lépni a kisebbségi lét szorongatásán, s emiatt nem hajlik pesszimizmusba a vers?

Ági: Igen, a "nem tört derékkal / próbáljak élni." sorokban.

E.E.: Valóban, fontos ez a gondolat: az emberi tartás a kisebbségben élő válasza. S talán ez a legszebb a versben.

Melinda: Szerintem ide tartozik az is, hogy "A mindenséget / magamba szedjem, /".

N.I.: Igen, és tulajdonképpen itt már a vers első szerkezeti egységéhez értünk: a költő felméri helyzetét, lehetőségeit.

E.E.: A világot makrokozmoszban szemlélő költővel majd jövőre, József Attilánál is találkozunk. De az "Egész"-élmény már eddigi tanulmányainkban is előfordult, Adynál például, vagy emlékezzetek csak, hogy fogalmazta meg ezt a törekvését Babits!

Melinda: "a mindenséget vágyom versbe venni, / de még tovább magamnál nem jutottam." – panaszolja fel A lírikus epilógjában. Tózsér Árpád versében éppen az a szép, hogy túljut kisebbségi fájdalmain, kiszolgáltatottságán.

E.E.: Nem azt tartja legfőbb feladatának, vagy nem csak azt, hogy "saját fájdalmát s örömét" megénekelje, hanem valami mást is. Mi lehet ez? Mi az ő költői célkitűzése?

N.I.: Tehát mintegy ars poetica is ez a vers. A férfikorba lépve egy fiatalember számot vet azzal, hogy mi várhat rá, s hogyan tudja azt, ami rá vár, irányítani, ezért nagyon lényeges egy ilyen előre- és visszatekintő vers. Hol fogalmazódik meg ez a költői-emberi szándék?

E.E.: Segítségképpen: a vers második felében is van egy nagyon fontos motívum. Ha ezt megtaláljuk, talán megértjük azt a nagyobb ívű költői-emberi programot, ami végül is ars poeticává teszi a költeményt.

Melinda: Egy metaforasor: a morzsavilág, a bimbó, a virág, a tűzláng. Tele van ellentétekkel ez a rész, s tulajdonképpen az egész vers.

N.I.: Ez a sok ellentét milyen lelkiállapotra utal?

Ági: Zaklatottságra, hajszoltságra.

E.E.: Figyeljétek meg a bevezető képsort is. A v alliteráció és a "vad" szó visszatér a vers folyamán.

N.I.: Miért olyan furcsa ez a szó a versben, hogy "villamos"?

Bea: Mert szinte csak természeti képekkel találkozunk, s ez a szó valahogy nem illik ide. A vadul vágató villamos képe idegen a költőtől, rossz közérzetét bizonyítja.

E.E.: De térjünk vissza az előző kérdéshez! A "vad" szó tehát hol tér vissza a vers folyamán?

Ági: "vad karikába", és ezt meg is ismétli, ezzel nyomatékosítja, majd később értelmezi a karikát: "körtáncba, népek".

N.I.: Nos, itt a vers lényege, azt hiszem. A legfontosabb gondolatát találtad meg a költeménynek, amely érzelmi-hangulati feszültségben is a "Mindenki mindér" kimondásakor csúcsosodik ki.

E.E.: Ám ez a vad körtánc mégsem azonos a vadsággal, amivel a villamos bevágat a vers elején. Érezhető-e valami különbség a két hangulat között?

Melinda: Igen, az elején, inkább hetykeség, fölényesség ez, a keserű hajszott tülekedésre adott válasz, a végén pedig inkább emelkedett. A népek táncában különben ott érzem a nemzeti jellegüket is, például a "csizmaszár rogyjon" kifejezésben.

Bea: Én meg a színszimbolikában érzem ugyanezt; "tűzláng", "szegfűfehér", és a "kis füvek mérge" együtt a nemzeti színre emlékeztet bennünket.

N.I.: Valószínűleg nem tudatos ez a költőnél, de valóban ott bújkál a szavak mögött mindez.

E.E.: Gyakran megfigyelhető volt a nemzetiségi találkozásokon is, hogy a nemzeti szimbólumok hiányában (zászló, címer) a fehér asztalon elhelyezett piros szegfű és zöld kiegészítője pótolta nemzeti színeinket.

N.I.: Nem beszéltünk még a versformáról. Hogyan hordozza a ritmus az előbb említett gondolatot?

Gabi: Táncjellegével. Néha a szavak jelentését nem is figyeljük, csak a ritmust, például ezekben a sorokban; "Ha bimbót látok, / virággá lássam, / hogyha gazt látok, / tűzlánggá nézzem;"

E.E.: Ez a példa azért is jó, mert a költészet ősi funkciójára, a varázslásra, bájolásra, regölsre ismerhetünk rá.

N.I.: Különösen érdekes ebből a szempontból a "kis füvek mérget / felkiabáljam", szinte a boszorkánymesterséget juttatja eszünkbe. A forma itt tökéletesen kifejezi a vers gondolatait.

E.E.: Talán nem véletlen, hogy ezzel az aszimmetrikus, táncos, kétütemű versformával találkozunk egy szép Radnóti-versben, a Bájolóban is. De a költő szóteremtő fantáziáját is megcsodálhatjuk ebben a Tózsér-versben, hapax legomenonjait (egyszeri olvasatait). Keressetek olyan kifejezéseket, amelyek rendkívül expresszívek, kifejezőek, furcsák, meghökkentőek!

Márta: Például fagyfegyelem, vérmeleg, csendszáj, harcveres, bánattó, ümget, pávatorok.

N.I.: Ez az utóbbi szó nagyon fontos. Kétszer is előfordul a versben. Mi lehet ez a pávatorok? Hogy kerül ide ez a kép?

E.E.: Ha a kép szövegkörnyezetét megfigyeljük, jobban megérezzük a lényegét: összekapcsolódik a tűzpiros dallal és a nap képével. Ezek a motívumok kétszer is így együtt fordulnak elő, ne válasszuk hát őket el egymástól!

Ági: A pávának érdes, furcsa, nem szép a hangja, de figyelemfelkeltő.

N.I.: A páva-motívummal máshol is találkoztunk már, és nem csak irodalomórán.

Bea: Adynál a Fölszállott a pávában. Kodály zenéjében. Mindkettőben a szabadságvágy és a büszkeség szimbólumaként.

Gabi: S talán a páva szép, élénk, tarka színei is fontosak ebben a versben.

N.I.: Feltétlenül: a fiatalságra az erős, harsány színekkel is utal, nemcsak a ritmussal. Ezek a tiszta, erős színek az erkölcsi tartással s a fiatalság erejével, harsányságával is összeegyeztethetők. Az a vágy, hogy a legnagyobb intenzitással éljen meg minden élményt, szinte az egész versen végigvonul, de leghatározottabban talán ebben a két sorban: "aki most fáj, az / őssejtig fájjon". József Attilára ismerhetünk ebben is.

E.E.: Találtak-e még egyéb gondolati-képi párhuzamot a tanult anyaggal?

Bea: Talán *Madách* Az ember tragédiájában a sorsvállalás gondolata.

Ági: Babits Húsvét előtt-je jutott eszembe annál a két sornál, hogy "torkomba bukjon / szó helyett sós vér;"

Melinda: Ady sátánizmusát fedeztem fel a "gyehennaoltó hús emberség" kifejezésben, s ugyancsak Ady hatását éreztem a felsorolásban: "Jusson a szóra, / igazra, szépre,"

N.I.: Milyen tanulság vonható le abból a tényből, hogy már ennyi költőt megemlégtünk, s még folytathatnánk a sort Nagy Lászlóval, Juhász Ferencsel?

Ági: Talán az, hogy a motívumok vándorolnak. Itt egyik fontos motívum a sorsvállalás.

Viki: És az is, hogy a költők akarva-akaratlanul folytatják egymás munkáját, gondolatait. Az irodalom történeti jellegű.

N.I.: Egy helyen megszakad a vers folyamatos szövege. Miért?

Viki: Az utolsó tizenhat sort különíti el a költő. A "Férfikor" a nyitánya ennek a befejező résznek, amelyben mintegy összegzi, az eddig elmondottakat, megismétli a legfontosabb motívumokat.

N.I.: Formailag befejezi a verset, de gondolatilag nem. Talán éppen itt kezdődik el valami.

Ági: Érdekes az is, hogy "vigyázzak, várlak!" sor v alliterációja szinte visszaidézi a "Villamos vágat"-ét, de milyen más ennek a hangulata.

E.E.: Befejezésül hallgassuk meg Dinnyés József megzenésítésében ezt a verset. Kifejezi-e azokat a gondolatokat, hangulatokat, amelyeket itt megemlégtünk, a zene eszközeivel a szerző?

Melinda: Én kifejezőnek találom a zenét. A gondolatokat erőteljesen kiemeli a hangerővel, a hangmagassággal.

Ági: Szakaszokat lehet felfedezni a zenében, fölfelé kapaszkodik, majd visszaereszkedik.

E.E.: Igen, ezt úgy is mondhatjuk, hogy strófikus az előadás, holott a vers nem bomlott versszakokra. De nagyon jól érzékelteti a gondolati tömböket.

Ági: Nyitva is hagy, le is zár. A végén a dallam nem ereszkedik vissza, de megismétli az utolsó sorokat.

E.E.: Azt hiszem, hogy ennek a megzenésítésnek az a legnagyobb érdeme, hogy tisztelettel közeledik a zeneszerző a szöveghez, nem akarja felülmúlni, túlszárnyalni. Minden szó érthető, remek formát talált a kiemeléseknek, a szó erejének többletet adott. A szuggesztív előadás figyelemfelkeltő.

Ági: Fábry Zoltánnál találtam egy idézetet, ami Tőzsér Árpád egész költészetére vonatkozik ugyan, de jól jellemzi ezt a verset is: "A világgá tágulás pattanó dinamikája, a képelevenség szinte belénk mar. A gesztus mondatok plasztikus hűsége a férfimozdulat világlendületét realizálja."

E.E.: Legyen ez a zárszó.

JEGYZET

Ez a beszélgetés, amelyet a két szerző vezetett, 1992. május 14-én hangzott el a nagykőrösi Arany János Gimnázium 3/a osztályában. A tanulók véleményét néhány hozzászólásba tömörítettük.

ERDÉLYI ERZSÉBET – NOBEL IVÁN